

A helyi értékvédelem és a településfejlesztés lehetőségei Szomolya településen

The protection of local values of Szomolya village in aspect of rural development

LEKTOR | CSIMA PÉTER

CÉLKITŰZÉS

A részletes települési értékvédelemnek igen nagy jelentősége van a településtervezési, értékvédelmi gyakorlatban. Sajnos sokszor nincsen kellőképpen megalapozva, milyen típusú értékekkel érdemes és kell foglalkozni egy adott település, illetve településcsoport kapcsán, és milyen lehetőségeink vannak az egyes értékek tudatos védelmére, valamint hasznosítására a településfejlesztés során. Munkámban arra kerestem a választ, hogy a tájvédelem és a tájrendezés eszközeivel milyen módon lehet az értékvédelmet célzó fejlődés feltételeit megteremteni, és a fejlesztések során milyen szempontokat kell a fenntarthatóság érdekében érvényesíteni.

A kutatási terület Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén, a Nyugat-Bükkalja tagolt heglábfelszínén, a Bükkalja és az Alföld határterületén, a Kánya-patak völgyében fekvő, párat-

lan értékekben bővelkedő, hosszú történelmi múlttal rendelkező Szomolya község volt. A vizsgált település két város, Eger és Mezőkövesd peremterületén helyezkedik el, a Bükki Nemzeti Park területétől délre. A község közúton az M3-as autópályáról Mezőkövesden át, illetve Egerből Noszvajon és Síkfőkúton keresztül közelíthető meg.

A tájrendezési tanulmányterv készítésének alapvető célja a helyi jelentőségű értékek hatékonyabb védelme volt, hiszen az országos jelentőségű értékek védelme mellett nem szabad megfeledkeznünk a helyi jelentőségű értékekről sem, melyek országgrészenként, térségenként, településenként más jellegűek, sajátos formaviláguk, természetvédelmi, tájvédelmi és kultúrtörténeti jelentőségük, település- és tájképet meghatározó szerepük a jelenleginél jóval komolyabb odafigyelést igényel.

A VIZSGÁLAT MÓDSZERE, EREDMÉNYEI

A közigazgatási terület terepi bejárása és az azt megelőző, több irányú, részletes kutatás során vizsgáltam a település természeti adottságait, geológiai, felszínalaktani, botanikai, zoológiai, tájképi értékeit, és egyedi tájértékeit. Szomolya területe az Északi-középhegység flóraidékéhez (Matrixum), ezen belül a Bükk-hegység flórajáráshoz (Borsodense) tartozik. A község külterületén másodlagos jellegű zárt, száraz lomboserdők, középhegységi cseres-tölgyesek (*Quercetum petraeae-cerris*), spontán cserjésedő-erdősődő területek, tájidegen fajokkal elegyes erdők, telepített erdei- és feketefenyvesek, domb- és hegyvidéki gyomos szárazgyepek, kis- és nagyüzemi szőlők és gyümölcsösök, kistáblás mozaikok, felhagyott szőlők és gyümölcsösök jellemzőek. A község állatvilága a Börzsöny-Mátra-Bükk (Eumatrixum) faunajáráshoz és a Nagyalföld (Eupannonicum) faunajáráshoz tartozik. Fajai jórészt a Kárpát-medencére, ill. az Északi-középhegység középső, valamint keleti részére jellemzőek.

A község országos jelentőségű természetvédelmi területe, a Szomolyai Kaptárkövek TT a belterülettől nyugatra emelkedő Vén-hegy nyugati lejtőjén, a Kaptár-völgyben helyezkedik el, ahol a riolittufa vonulat nyolc nagyobb, kaptárkövekkel díszített kúpra, oromra tagolódik. A kaptárkövek a miocén korban lerakódott riolittufákban képződtek, általában kúp alakú, oldalukban fülkéket hordozó képződmények. Szomolyán található a Magyarországon ismert legtöbb kőből álló és legtöbb (117) fülkével díszített

kaptárkőcsoport. Legszebb tömbje a Királyszéke nevű, IV. sziklavonulat (1. ábra), amelynek kúpjaiba 48 fülkét vájtak a titokzatos alkotók. A védettség célja a Kaptárkövek, mint különleges földtani, morfológiai, régészeti-kultúrtörténeti, néprajzi, tájképi értékek védelme (Baráz, 2002). A TT természeti kezelő szervezete a Bükki Nemzeti Park Igazgatósága. 2006 nyarán végre elkészül a Kaptárkő Természetvédelmi és Kulturális Egyesület által tervezett kaptárkő tanösvény, amely hozzájárul az ex lege védelemre érdemes kaptárkövek hatékonyabb védelméhez. A községben helyi jelentőségű természetvédelmi területeket sajnálatos módon nem jelölték ki.

Jelentős számú egyedi tájérték található a vizsgálati területen, amelyek kora, jelenlegi állapota eltérő, turisztikai célú felhasználásuk, környezetük rendezése nem megoldott, hiányos. Az egyedi tájértékek kataszterezése során kiderült, hogy a meglévő tájértékek gondozása, felújítása nem megoldott napjainkban. A felvett egyedi tájértékek többsége a község belterületén található, ezek nagy része a településsel történelmi eseménnyel kapcsolatos vallási emlék (feszületek, védőszentek szobrai), és történelmi eseménnyel kapcsolatos háborús

temetkezési emlék, vagy hősi emlékmű. Számos tárgyi emlék kapcsolódik a koronként hasonló gazdasági tevékenységekhez (pl. szőlő- és gyümölcs-termesztés, kőfaragás, állattartás), kulturális és vallási élethez.

Tárgyi kultúrához tartozó és egyéb tájértékek néven rögzítettem a rendszerváltást követően magántulajdonba került – azaz egyedi tájértékként nem kataszterezhető – közösségi, településképi, ill. turisztikai célból jelentős tájértékeket (pl. teraszolás nyomai, pincék, pincesorok, barlanglakások, bányászati emlékek, finoman megmunkált sírkövek). A település agrártörténeti értékei közül kiemelkedően értékes az emeletes pincelakás és az országos jelentőségű juhodály (2. ábra).

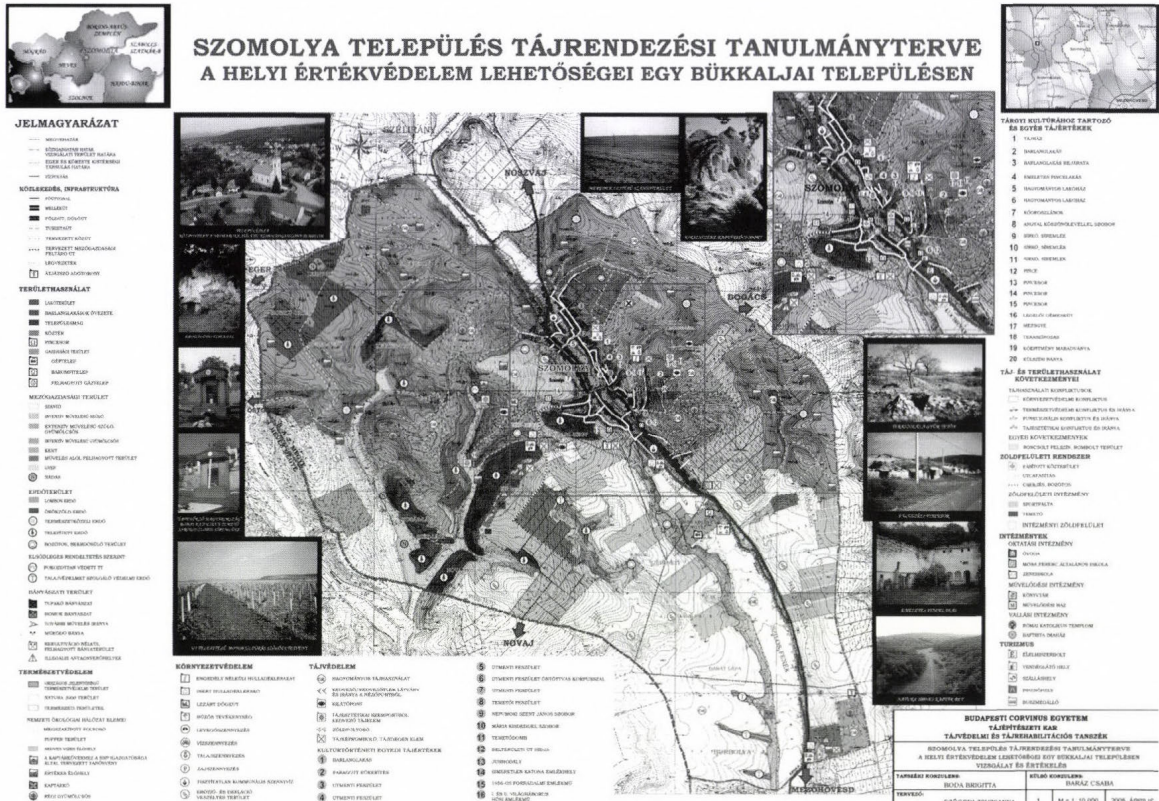
A tájértékek rögzítéséhez korszerű adatbáziskezelő program készült (3. ábra), amely a Bükki Nemzeti Park Igazgatósága és a települési önkormányzat által egyszerűen használható, folyamatosan karbantartható és bővíthető, elősegítve ezzel a tájértékek állapotának, tulajdonviszonyainak folyamatos nyomon követését, gondozásukat, a hozzájuk illő megfelelő funkció megtalálását, hasznosításukat. A tájérték kataszter

elkészítéséhez a jelenleg érvényben lévő Műszaki irányelvet (MSZ 20381, 1999) alkalmaztam.

A természeti értékek mellett vizsgáltam a település táj- és településszerkezeti adottságait, a jellemző tájhasználati módokat, a zöldfelületi adottságokat, a környezet jelenlegi állapotát és a turisztikai adottságokat. A beépített területen belül elkülöníthetjük a hagyományos, értékes, fésűs beépítésű, szalagtelkes történelmi településmagvakat (Felsőszomolya, Egyházassomolya). A fésűs beépítettségű utcák és a barlanglakások övezete településképi, településtörténeti szempontból helyi jelentőségű értéket jelentenek.

A táj- és természetvédelmi, környezetvédelmi, turisztikai vizsgálatok és javaslatok, az egyedi tájértékek, illetve a tárgyi kultúrához tartozó és egyéb tájértékek pontos elhelyezkedését, ill. a tervezési folyamat jelentősebb eredményeit M=1:10000 méretarányú vizsgálati (4. ábra) és javaslati térképeken ábrázoltam.

A tájtörténeti és településtörténeti összefüggések alapos tanulmányozása nagy segítséget jelentett az értéktár felállítását követő adatrögzítéshez, és az egyes tájértékekhez kapcsolódó javaslatok megfogalmazásához.

Az ÉRTÉKELÉS EREDMÉNYE

Az értékelés és konfliktuselemzés arra adott választ, hogy a különböző tájhasználatok milyen módon befolyásolják a táj- és településképet és mennyire felelnek meg a természetvédelmi és környezetvédelmi követelményeknek. Részletesen vizsgáltam és értékeltem a község térségi kapcsolatait, zöldfelületi rendszerét, tájértékeit, az egyes tájhasználati konfliktusokat és a község turisztikai adottságait.

A településsel kapcsolatos emlékek közül az építészeti emlékek esetében elhanyagolt állapotúak a hagyományos lakóépületek és barlanglakások. Utóbbi értékek a rendezetlen tulajdonviszonyok, a roma lakosság általi intenzív használat, a felhagyás, és a természetes hatóanyagok következtében rohamosan pusztulnak. A turisztikai szempontból frekvenciált barlanglakásos tájhoz (5. ábra) ma már nem adja vissza a barlanglakás egykori hangulatát. A műemlékvédelmi hatóság által engedélyezett beavatkozás során

a tájhoz homlokzatát a múlt század idejéig meglehetősen idegen, abszolút modern stílusú burkolattal stabilizálták, figyelmen kívül hagyva a barlanglakás korábbi kialakítását (6. ábra).

JAVASLATOK

A tájrendezési javaslatok munkarészben a természet- és környezetvédelmi konfliktusok feloldási lehetőségeivel és a harmonikusabb tájhasznosítás megteremtésének, rendszerének főbb elemeivel foglalkoztam. A javaslatok egy része, mint például a sportpálya és környéke fejlesztési terve, a védőfásítások tervei rövidtávon megvalósítható, több esetben azonban olyan irányelvek, kezelési javaslatok készültek, melyeket a további rehabilitációs, fejlesztési és kezelési tervek készítése során ajánlott részletesen kidolgozni.

A Bükkalja peremi, déli területek esetében javaslom a nagytáblás szerkezet átalakítását, a hagyományos, természet- és környezetkímélő mezőgazdasági módszerek alkalmazását,

és a jelenleginél mozaikusabb tájkép kialakítását. Tájépvédelmi szempontból rendkívül fontosnak tartom a tájesztétikai, tájképi szempontból értékes látványkapcsolatok, a környező tájra, tájelemekre, tájelem együttesekre való rálátások, kilátások biztosítását, valamint a tájesztétikai szempontból jelentős természeti és művi tájelemek és tájelem együttesek megfelelő kezelését és oltalmát.

A település értékeinek hosszú távú oltalmára helyi jelentőségű természetvédelmi területeket, tájképvédelmi övezeteket, tájgazdálkodási mintaterületek kijelölését javasoltam. A régi szőlőhegyek, extenzív művelésű gyümölcsösök területén célszerű a Bükkalja termőhelyi feltételeihez alkalmazkodott hagyományos tájfajták (pl. a furmint, a mézesfehér, a hárslevelű, a rizling, a szomorlyai rövidszárú fekete cseresznye, berzencei szilva stb.) megtartása illetve visszatelepítése. Biogazdálkodást, kisparcellás művelést folytatva fennmaradhatna a tájképi, természetvédel-

mi, turisztikai szempontból egyaránt jelentős szőlőhegyek hagyományos arculata. A bükkaljai község teljes területén szükséges a turizmust is kiszolgáló infrastruktúra és a zöldfelületi rendszer fejlesztése, kerékpárutak, borutak, lovasútra útvonalak, agrártörténeti sétaút, pihenőhelyek, igényes vendéglátóhelyek, valamint turistaszállások kialakítása. A meglévő tájértékek állapotának megőrzése, helyreállítása, védelme érdekében olyan konkrét táj- és természetvédelmi, környezetvédelmi, turisztikai, tájrehabilitációs, tájrendezési, környezetalakítási, és az infrastruktúra fejlesztésére vonatkozó javaslatokat adtam, amelyek elősegítik a gyakorlatban történő hasznosítást. Rögzítésre kerültek olyan konkrét természetvédelmi, tájvédelmi, kultúrtörténeti, tájésképítési szempontból értékes területek, tájlemek illetve tájelem együttesek, amelyekről Szomolya község döntéshozó testületének a jövőbeli beruházások, településfejlesztési és védelmi célú intézkedések során gondoskodnia kell.

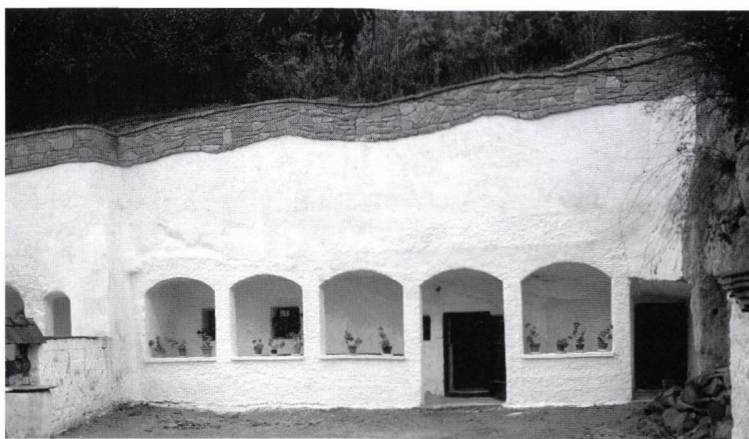
Az értékvédelem eszközeihez tartoznak a terület- és tájrendezési tervek, amelyek különböző munkarészeiben helyet kell, hogy kapjanak a település értékei. Munkámat a kötelezően elkészítendő Örökségvédelmi hatástanulmány, a község településrendezési tervének Környezetalakítási munkarészeiben, illetve pályázatok készítése során kamatoztathatja a település vezetősége.

ÖSSZEFOGLALÁS

Kutatásaim legfontosabb célja a helyi jelentőségű értékek hatékonyabb védelme volt, amelyhez vizsgálati területként a Nyugat-Bükkalján elhelyezkedő Szomolya községet választottam. A természeti adottságok, természeti, tájképi értékek mellett nagy hangsúlyt kapott a településtörténeti összefüggések vizsgálata, amelynek eredményeként kiderült, hogy milyen adottságok, természeti, társadalmi és történelmi folyamatok vezet-

tek a meglévő értékek kialakulásához. Megállapításaim szerint a szomolyaihoz hasonló típusú, kisebb méretű, agrártörténeti, kultúrtörténeti és tájvédelmi értékekben gazdag településeknél – az egyedi tájértékek felmérését kiegészítve – el kell készíteni a közösségi szempontból jelentős, magántulajdonban lévő tájértékek rendszerező összesítését, értékelését is.

Kellő odafigyelésre, többszöri terepi helyszínelésre, több szempontú, komplex értékelési rendszerre és konkrét feladatok megfogalmazására van szükség a megfelelő védelem, helyreállítás, megőrzést elősegítő katasztrézési eljárás lebonyolításához, és a településfejlesztési javaslatok megfogalmazásához.

4

5

CONCLUSION

The aim of my research was the more effective protection of local national values, for which I chose a small village, Szomolya, at the feet of the Bükk Mountains as a sample area. Beside dealing with fundamentals, natural and landscape values, I also put emphasis on examining the settlement history connections. As a result, I got to know how these fundamentals, social and historical procedures led to the development of these values. In my opinion in settlements similarly small, rich in agricultural, cultural and environmental values as Szomolya – in addition to the researches of landscape values – we should also prepare a summary and evaluation of the privately owned values. Careful attention, several local observations, a complex evaluation system and the forming of specific tasks are needed in order to protect, restore and compose the suggestions for further development.